



Menas

VALENTINAS
ALGIRDAS KALIŪNAS

GAMTOS GROŽIO ATSPINDŽIAI VALENTINO ALGIRDO KALIŪNO KŪRYBOJE

The Beauty of Nature in Kaliūnas's Art Works

SUMMARY

Valentinas Algirdas Kaliūnas was born in 1939 in Varėna. From 1945 till 1960 he lived in exile. Returning to Lithuania he studied music, stage direction and pedagogy of art. Kaliūnas painted and took pictures of beautiful Lithuanian landscapes. His works were exhibited in Lithuania, Poland and Italy. Since 1998 Kaliūnas has been a member of the Lithuanian Photographer Association.

Kiekvieno kūrėjo intelektualinė biografija ir gelminiai impulsai, pastūmėję į meno pasaulį, yra saviti. Aplinka ir nueitas gyvenimo kelias neišvengiamai palieka pėdsakus menininko pasaulėžiūroje ir kūryboje. Šios chrestomatinės tiesos atsiskleidžia pasineriant į subtilaus Dzūkijos grožio dainiaus Valentino Algirdo Kaliūno kūrybą. Įvairiapusio ir kuklaus be jokios išorinės pozos menininko gyvenimo kelias buvo sudėtingas, kaip ir didžios pokario metų mūsų tautos dalies – išvagotas tremties sukretimų ir kovos už būvį. Jo kūrybos

ištakose yra įvairių negandų, skaudžių išgyvenimų ženklinta vaikystė. Svarbius menininko pasaulėjautos tapsmui vaikystės metus jis praleido Sibire, daugelio lietuvių tremtinių kapais nusėtoje žemėje, kurioje nepritekliai, skurdas, ligos, mirtys buvo įprastas dalykas.

Tremtis nepažabojo nenuolankios kūrybiškos Kaliūno dvasios. Nuo jaunystės šis kritiškai mąstantis maksimalistas buvo reiklus viskam, kas siejosi su sąvoka „autentiškumas“. Sugrįžęs į Tėvynę jis ilgai ieškojo savito kelio meno pasaulyje, siekdamas realizuoti savo

RAKTAŽODŽIAI: V. A. Kaliūnas, menas, gamtos grožis.
KEY WORDS: V. A. Kaliūnas, art, beauty of nature.

kūrybines potencijas: tobulino savo jusles studijuodamas J. Tallat-Kelpšos muzikos technikumė, Vilniaus dailės institute, Lietuvos valstybinėje konservatorijoje, J. Miltinio teatre Panevėžyje, B. Ščiukino teatriniam institute Maskvoje. Studijuodamas menininkas dar ir tapė drobės, piešė įvairiomis technomis, režisavo, vaidino teatre ir kine, kūrė menines fotografijas, rašė spalvingus savo dramatiško gyvenimo atsiminimų prisodrintus literatūrinius esė. Skirtingų įtakų ir meno tradicijų veikia mas Kaliūnas formavosi kaip savarankiškas menininkas. Daugelį metų jis dirbo pedagoginį darbą, dalyvavo įvairiuose respublikiniuose tapybos ir fotografijos pleneruose. Nuo 1989 m. rengia individualias tapybos parodas, o nuo 1993 m. – fotografijos parodas. Yra apdovanotas įvairiomis premijomis už režisūrinį ir aktorinį darbą. Dzūkijoje ir bičiulių jis jau per tris dešimtmečius yra tituluojamas „upėtakių karaliumi“, nes yra pripažintas žvejybos subtilybių meistras. Tai nenuostabu, nes puikus gamtos ir gyvūnijos pasaulio pažinimas tremties metais buvo ir svarbus išgyvenimo nuožmiomis sąlygomis ramstis. Neatsitiktinai ir dabar šis Varėnoje prie Merkio gimęs Dzūkijos sūnus gamtos stichijoje jaučiasi kaip dvasiškai artimiausiam pasaulyje.

Pirmiausia, Kaliūnas yra universalus menininkas, kuris reiškiasi įvairiose meno srityse: tapyboje, grafikoje, meninėje fotografijoje, teatro režisūroje, aktoriniame mene, eseistikoje ir muzikoje. Jo kūryba išsiskiria plačia jausmų skale – nuo lyrikos ir tragizmo iki grotesko, ji

gaivališka ir nuoširdi, pavergianti vidiniais išgyvenimais. Kaliūno kūrybai būdingas ypatingas intymumas, lyrizmas, romantiškumas, metaforiška estetinių užuominų kupina žmogaus ir jį supančio pasaulio vaizdų traktuotė. Kadangi Kaliūno talentas išsamiausiai atsiskleidė vaizduojamosios dailės ir meninės fotografijos srityse, todėl būtent į šias menininko kūrybinės saviraiškos sritis sutelksime pagrindinį dėmesį ir pamėginame glaustai aptarti jo meninio stiliaus ir išraiškos priemonių savitumą.

Antra, tai – atgavusios nepriklausomybę, atviros pasauliui Lietuvos pilietis, jaučiantis atsakomybę už tai, kas vyksta mus supančiame pasaulyje. Dabartinės lietuvių vaizduojamosios dailės fone Kaliūno kūryba išsiskiria santūrumu ir meile gimtajai Dzūkijai, jos nepakartojamo grožio miškams, upėtakių apgyventiems srauniems upeliams ir skaisiems ežerams. Menininkas sukūrė daug Lietuvos žmonių ir gamtos grožį aukštinančių vaizduojamosios dailės kūrinių. Jo tapybos ir meninės fotografijos šerdį sudaro intymaus sąlyčio su gamtos pasauliu ieškojimas. Ji persmelkta ypatingos meilės žmogų supančiam gamtos pasauliui ir kasdienybės grožiui. Geriausi Kaliūno vaizduojamojo meno kūriniai tarsi išplėšia iš būties srauto esmingiausius jo gimtojo krašto gamtos ir kasdienio žmonių gyvenimo fragmentus. Jis mylėjo paprastus kasdienio vargo ir rūpesčių kamuojamus Dzūkijos krašto žmones, kuriuos vaizdavo su meile ir nuoširdžia užuojauta.

Drobėse, piešiniuose, fotolakštuose įamžinti klajonių su meškere, dailininko

etiudininku ir fotoaparatu po įvairius Lietuvos kampelius asmeninės patirties įspūdžiai. Neretai išvykęs į žūklę ar grybauti, išvydęs dėmesį patraukusį peizažą, gamtos objektą ar originalų tipažą, jis visiškai užmiršdavo pirmąją savo kelionės tikslą ir pasinerdavo į kūrybą. Vengdamas puošnios retorikos savo santūriais kūriniiais menininkas tarsi siekia sugražinti prarasto rojus pasaulį, kuriame žmogus gyvena harmonijoje su gamta. Kaliūnas kaip tikras meistras subtiliai jaučia netikėtos kompozicijos, išraiškingos detalės svarbą, sugeba rasti prasmingą santykį su kontempliacijos objektu, matyti kitiems neregimas spalvas, tonus, pustonius, girdėti kitiems negirdimą būties muziką. Jis atsainiai žvelgia į išorines grožio formas ir po žaviu apvalkalu ieško gelminės reiškinų bei daiktų esmės. Čia nėra vietos išoriniam deklaratyvumui, pigiems efektams, jaučiamas potraukis lakoniškoms ir santūrioms meninės išraiškos priemonėms. Dėmesingai jis žvelgia į nuolat besikeičiančio gamtos pasaulio grožį, metų laikų kaitą, išryškina kitiems nepastebimas detales. Itin subtiliai perteikia rudeninės, sušvintančios įvairiomis auksinėmis spalvomis, gamtos grožį. Iš pirmo žvilgsnio atrodanti atsitiktinė, nereikšminga detalė, fragmentas itin daug pasako. Gamta čia iškyla kaip natūrali, žmogų priglaudžianti ir jo dvasiai artima stichija. Savo subtilios poetikos prisodrintais kūriniiais Kaliūnas nuolatos primena gamtos harmonijos trapumą, verčia susimąstyti, kokia aktuali šiandien natūralios gamtos išsaugojimo ateičiai problema.

Lyginant su fotografija Kaliūno tapyba yra akademiškesnė, tęsianti J. Vienožinskio ir jo mokinių A. Samuolio ir A. Gudaičio nubrėžtą tautinės tapybos tradiciją. Jis kūrė peizažus, portretus, temines kompozicijas, daug dėmesio skyrė spontaniškiems piešiniams, eskizams. Jau septintajame dešimtmetyje nutapytose drobėse (*Natiurmortas su gelda*, 1967 ir *Natiurmortas su ašočiu ir paukščiu*, 1969) ryškėja formos, spalvos ir kompozicijos jausmas. Čia kompozicijos racionalios, o koloritas, tapysena emocionalūs. Lyginant šiuos neilgo laiko tarpo atskirtus paveikslus antrajame jau akivaizdus meninio meistriškumo ir tapybos technikos subtilybių apvaldymo augimas. Kelias į savito tapybinio stiliaus formavimąsi buvo ilgas ir sudėtingas. Pakilimas į kokybiškai naują tapybinės evoliucijos etapą ryškėja devintojo dešimtmečio pradžioje (*Tiltelis*, 1980). Tačiau tik dar po penkerių metų sukurtose drobėse galime išžvelgti susiformavusią dailininko individualybę, savitą kompozicijos, meninės išraiškos priemonių visumą; minkštą, artimą akvarelei, tapymo manierą, santūrų spalvinį koloritą, potėpio ir linijos laisvumą. Šios naujos tendencijos atsiskleidė minkšta spontaniška maniera nutapytose to meto geriausiose dailininko sukurtose drobėse *Ruduo Pavilnyje* (1985), *Senas namas* (1985), *Kiemas Žvėryne* (1986) ir kituose darbuose. Šiuos tapinius jis kūrė lengvu potėpiu, „akvareliška“, panaudodamas minkštą pustoniu plastinę kalbą. Greta minėtos spontaniškos gaivios impresionistinės manieros tuomet jis tapė ir realistinius, apibendrintos formos figūri-

nius paveikslus, portretus, peizažus, natiurmortus, kūrė daug klajonių po įvairius Lietuvos regionus įkvėptų piešinių, eskizų.

Devintajame dešimtmetyje sukurtuose paveiksluose, piešiniuose, fotolakštuose jau galime įžvelgti naujų meninės išraiškos priemonių paieškas, stiprėjančią polinkį į santūrų spalvinį koloritą, potėpio subtilumą. Ankstyvieji Kaliūno tapybos darbai ir piešiniai sukurti veikiant akademinėi tradicijai, jie tvirtai surešti, išsaugo Vienožinskio mokyklai būdingą ekspresyvaus prado iškėlimą. Tačiau vėlesnei, devintojo dešimtmečio kūrybai, būdingi impresionizmo estetikos bruožai, lyriškumas, subtilus koloritas. Kaliūnas atsisako dekoratyvaus vaizdavimo ir konstruktyvią formą pakeičia virpančiu tapymu, vos pastebimais pustoniais. Todėl daiktai, peizažų detalės to meto paveiksluose tai sužvilga jautriausiais atspalviais, tai skęsta skaidriuose šešėliuose. Gana skirtingus pasaulio regėjimo ir tikrovės vaizdavimo būdus menininkas sumaniai sulydo į meninę visumą. Nuo šiol jo tapyboje, o vėliau ir meninėje fotografijoje stiprėja polinkis į estetinę užuominą, neišsakymą, sąlygiškumą, romantiškas nuotaikas, auga dėmesys efemerišku, greit išnykstančių įspūdžių perteikimui, jautriausių tonų ir pustonų modeliavimui. Paveiksluose įsivyrėja sodrus šiltų tonų koloritas, jausmingas minkštas potėpis. Kita vertus, devintajame ir dešimtajame dešimtmetyje nutapytoms teminėms kompozicijoms, natiurmortams būdinga ne tik spontaniška tapymo maniera, bet ir potraukis abstraktesniam

spalvų ir linijų žaismui (*Išsivadavimas*, 1988, *Palyda*, 1995), o peizažams – dažnai ir plenerinės tapybos principai. Kai kurios dailininko drobės pasižymi ypatingu poetiškumu, pilkšvu koloritu, tačiau neišvengiama ir akademiškumo (*Vienkiemis*, 1999).

Nors dailininkas tapė natiurmortus, portretus bei temines kompozicijas, tačiau geriausiai jis atsiskleidė kaip peizažinio žanro atstovas, išsaugojęs Vienožinskio tautinės tapybos mokyklos estetines nuostatas. Dailininką labiausiai domino žmogaus santykis su jį supančia gamta, jos nuolatos besikeičiančiais pavidalais. Iš čia plaukia peizažo svarbos sureikšminimas. Peizažo žanre Kaliūnas iš tikrųjų išreiškia savo vidinio pasaulio santykį su jo akyse besiskleidžiančiu gimtosios Dzūkijos gamtos grožiu. Neatsitiktinai būtent peizažinėje tapyboje ir fotografijoje geriausiai atsiskleidė Kaliūno išorinio pasaulio suvokimo subtilumas, nuolatinis glaudaus santykio su žmogų priglaudžiančio gamtos pasaulio harmonija ieškojimas. Menininkas sukūrė daug įstabių peizažų. Meistriškiausi – jo gimtosios Dzūkijos, kur jis dabar didžiąją metų dalį gyvena ir ekspresyvūs nepaliesto civilizacijos gamtos grožio Kuršių nerijos vaizdai. Įstabaus gamtos grožio fragmentas, menininko talento nušviestas, virsta jaudinančia amžinai besikeičiančio gamtos grožio poezija. Jį žavi pavasari atbundanti ir rudenį įvairiomis spalvomis ir atspalviais išsiskleidusi gamta, pavasari pasipuošusi melsvai žalsva sprogstančia lapija, skleidžianti giedrą gamtos atbudimo nuotaiką, o

rudenį pražįstanti visų įmanomų paletės spalvų pilnatvė.

Didelę reikšmę Kaliūno kūrybai turėjo liaudies menas, etninės mūsų kultūros šaknys. Jis nuolatos vykdavo į atokiausius Lietuvos kaimelius ir menininko žvilgsniu stebėdavo autentišką, gyvų tradicijų kupiną kaimo žmogaus aplinką. Portretai, piešiniai, eskizai, fotografijos liudija apie menininko išvalgumą, sugebėjimą išsiskverbti į portretuojamos asmenybės vidinį pasaulį. Jis siekia perteikti ne vien išorinį asmens panašumą, bet ir atskleisti gelminę žmogaus esmę, jo estetinį humaniškąjį idealą, persmelktą taurumo šviesos. Portreto samprata plėtojosi veikiamą A. Gudaičio tradicijos. Tai liudija du įtaigūs – *Moters etiudas* (1988) ir *Moters portretas* (1989) – portretai, panašūs savo kompoziciniais sprendimais ir spalvine gama, tačiau skirtingi išraiška, plastiniu traktavimu, kadangi savitai atskleidžia dviejų žmonių skirtingas individualybes. Šiuose Kaliūno portretuose jaučiasi tapytojo potraukis tipizuoti žmogų: išraiškingas liemens siluetas, charakteringa povyza, išraiškingos rankos daug pasako apie į jo dėmesio lauką pakliuvusį žmogų. Jis vengė natūralistiškai kopijuoti tikrovę, ją dailinti, siekė apibendrinimo. Jo konkrečius žmones vaizduojantys paveikslai, piešiniai, eskizai, fotografijos tarsi iš skirtingų žmonių bruožų surinkti liaudies dvasią atspindintys tipažai. Dailininką domino lietuvių liaudies mentalitetas, per meną išreiškiamas emocinis jo turinys. Gal todėl jo kūryboje dominuoja ne tik liaudies motyvai, bet ir paprasto

kaimo žmogaus dvasią išreiškiantys portretai, piešiniai, eskizai. Tai dažniausiai paprasti, žemės druską atspindintys, žmonės, kuriems jis neslepia savo simpatijos. Jautrus nervingas piešinys išraiškingai parodo darbo žmogų lydinčias negandas, vargą. Piešiniuose ir eskizuose taikliai, su psichologine išvalga perteikti piešiamų žmonių charakteriai, jų nuotaikos.

Dailininkui ilgainiui vis labiau rūpėjo daiktų materialus apčiuopiamumas, šviesos šaltinis, erdvės įspūdis, atmosferos efemeriškumo perteikimas, tai tikriausiai lėmė vis didesnę dėmesį fotografijos menui, kuris pajėgia žaibiškai fiksuoti atmosferos, greit išnykstančių rūkų neapčiuopiamas amorfiškas formas. Iš čia plaukė augantis dėmesys meninės fotografijos teikiamoms išraiškos galimybėms. Pastarojo dešimtmečio fotolakštuose išryškėja skirtingos natūralistinės, reportažinės ir poetinės tendencijos. Pastarosios estetiniu požiūriu neabejotinai vertingiausios, kadangi juose geriausiai atsiskleidžia Kaliūno pasaulio suvokimo subtilumas ir formų architektonikos jausmo muzikalumas. Šios pakraipos, dažniausiai peizažinei tapybai artimose, fotografijose vyrauja subtili pustonių harmonija: dulksvi efemeriški tonai priešpriešinami ryškiam, spalvingam žalsvų, gelsvų ir rusvų spalvų koloritui. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šie fotolakštai jaukūs, kupini muzikalios harmonijos jausmo, bet įsigilinęs į juos suvoki – gamtos reiškiniuose atsispindinti būtis čia alsuoja tragiškumu. Nerimą, net skausmą išreiškia aitrios rudeniškos geltonos, rausvos

ir kitų auksinių spalvų deriniai, atgavinantys nostalgiskus prisiminimus apie prarastą žmogaus ir gamtos harmoniją. Daugelis jo geriausių fotolakštų (*Žiemos prieglobstyje*, 1996, *Lieptelis*, 1998, *Geluža rytą*, 1998, *Rudens rytas*, 1999, *Pirmoji šalna*, 2004) prisodrinti saulės šilumos, rūkų ir vaiskaus Dzūkijos pušynų oro. Labai savitos, ypatingu jautrumu išskiriančios nuotraukos iš įvairių Neringos kopoms skirtų ciklų (*Neišnykstanti gyvybė*, 2003, *Kopos*, 2005, *Kopų ir vėjo harmonija*, 2007). Neryškios pastelinės spalvos perteikia jautriausius Kuršių nerijos gamtos grožio atspalvius. Kaliūnas nevengia ir originalių formos ieškojimų, ką liudija formos išbaigtumu ža-

vintys *Atspindys pro autobuso langą* (1998) ir fotolakštai iš ciklų *Smėlio fuga* (2002) ir *Žydinčių marių sonata* (2002).

Akivaizdu, kad šis kuklus, užsisklendęs savo vidinių išgyvenimų pasaulyje menininkas yra vienas nuoširdžiausių Lietuvos ir ypač Dzūkijos gamtos grožį aukštinančių dainių, todėl jo įvairi kūryba seniai nusipelnė būti prieinama platesniam žiūrovų ratui Lietuvoje. Tikiuosi, kad šio seniai brandinto subtilaus menininko albumo pasirodymas susilauks gyvo šalies menininkų, gamtos mylėtojų ir kūrybinės inteligentijos susidomėjimo.

Prof. habil. dr. *Antanas Andrijauskas*
Vilniaus dailės akademija



Valentinas Algirdas KALIŪNAS. *Saulėlydžio palydovė*. 1995